

FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Risikobasert tilsyn

Modul for forsikringsrisiko for pensjonskasser

Evaluering av styring og kontroll

DATO:
30.09.2017

Innhold

Innledning	3
1. Strategi og overordnede retningslinjer	4
1.1 Strategi.....	4
1.2 Risikorammer	4
1.3 Sentrale retningslinjer	5
2. Organisering og ansvarsforhold mv	7
2.1 Organisering og ansvarsforhold.....	7
2.2 Ressurser og kompetanse	7
3. Måling av forsikringsrisiko	9
3.1 Administrasjon av forsikringsbestanden	9
3.2 Statistiske risikomodeller	9
3.3 Stresstester og scenarioanalyser.....	10
4. Overvåking og rapportering	11
4.1 Rutiner for overvåking.....	11
4.2 Styre- og ledelsesrapportering	12
4.3 Ekstern rapportering.....	12
5. Uavhengig kontroll	14
 VEDLEGG	
Mal for varsel om stedlig tilsyn	15

Innledning

Forsikringsrisikomodulen for pensjonskasser består av en veiledning for Finanstilsynets vurdering av pensjonskassens forsikringsrisikonivå og en veiledning for vurdering av pensjonskassens system for styring og kontroll av forsikringsrisiko (forsikringsområdet). Dette dokumentet utgjør veiledningen for vurdering av styring og kontroll.

Dokumentet er delt inn i fem kapitler: 1. Strategi og overordnede retningslinjer, 2. Organisering og ansvarsforhold mv, 3. Måling av forsikringsrisiko, 4. Overvåking og rapportering og 5. Uavhengig kontroll. Hvert av kapitlene inneholder flere avsnitt.

Under hvert avsnitt gjengis aktuelle vurderingsmomenter, og det er satt opp en tabell som veiledning for den klassifiseringen som skal gjøres. Klassifiseringen gjøres etter en fire-delt gradering: God kontroll, Tilfredsstillende kontroll, Mindre tilfredsstillende kontroll og Ikke tilfredsstillende kontroll.

I formuleringen av vurderingspunktene har Finanstilsynet valgt å bruke ordet "bør", men vi understreker at flere av vurderingspunktene i dokumentet er basert på lov- og forskriftskrav.

Dokumentet er basert på "Modul for forsikringsrisiko" utarbeidet for vurdering av forsikringsforetak. Vurderingsmomentene i ovennevnte dokumentet er basert på lov og forskriftskrav som gjennomfører Solvens II i norsk rett, anbefalinger fra den europeiske tilsynsmyndigheten (EIOPA), aktuelle anbefalinger fra International Association of Insurance Supervisors (IAIS) og erfaringer fra tilsynsarbeidet.¹

I vedlegg følger en mal som, med nødvendige tilpasninger, kan danne grunnlaget for inspeksjonsvarselet. Malen følger strukturen i dette dokumentet.

Det er videre utarbeidet hjelpeskjemaer for evalueringen. Skjemaene følger strukturen i dette dokumentet. Under hvert avsnitt skal faktisk status for pensjonskassen beskrives med utgangspunkt i vurderingsmomentene (kulepunktene). En evaluering skal så gjøres med utgangspunkt i klassifiseringstabellen. Til slutt skal avsnittet gis en samlet gradering.

I evalueringen av det enkelte foretak må en se hen til kompleksiteten og omfanget av virksomheten (forholdsmessighetsprinsippet).

¹ Se finansforetaksloven kapittel 13, forskrift til finansforetaksloven om gjennomføring av Solvens II-direktivet (Solvens II-forskriften), forskrift om utfyllende regler til Solvens II-forskriften, "Guidelines on System of Governance" EIOPA 14/253 og IAIS Insurance Core Principles nr. 7 og 8.

1. Strategi og overordnede retningslinjer

1.1 Strategi

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens strategi og strategiprosess for forsikringsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Dokumentasjon og prosess

- Pensjonskassen bør ha en dokumentert strategi for forsikringsområdet, herunder en gjenforsikringsstrategi. Strategien bør være i overensstemmelse med den overordnede strategien. Strategien bør være vedtatt av styret.
- Strategien bør være viderefremmet til og forstått av organisasjonen. Strategien bør være kjent for relevante beslutningstagere og personell som innehar kontrollfunksjoner knyttet til aktiviteten.
- Styret bør jevnlig og minst årlig revurdere strategien i en klart definert beslutningsprosess.

Strategiens innhold

- Styret bør i strategidokumentet gi klare føringer for forsikringsvirksomheten med angivelse av overordnede mål og rammer.
- Styret bør klart definere sin risikoappetitt og risikotoleransegrenser for forsikringsrisiko. Styret bør i fastsettelsen av overordnede mål og rammer relatere disse til pensjonskassens kapitalstatus.
- Styret bør definere en klar gjenforsikringsstrategi. Pensjonskassen bør ha et gjenforsikringsprogram som står i naturlig samsvar med pensjonskassens kapitalstatus og porteføljens sammensetning. Styret bør fastlegge minstekrav til gjenforsikringsforetak i form av krav til minimumsrating.
- I strategidokumentet bør en klarlegge pensjonskassens system for styring og kontroll av forsikringsrisiko, herunder klart definere ansvar og prosesser for å identifisere, måle, overvåke, styre og rapportere relevante risikoer.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Pensjonskassen har gode strategiprosesser.	Pensjonskassen har tilfredsstillende strategiprosesser.	Pensjonskassen har mindre tilfredsstillende strategiprosesser.	Pensjonskassen har ikke tilfredsstillende strategiprosesser.
Styret har definert en klar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har definert en klar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har definert en noe uklar risikoappetitt og risikotoleranse.	Styret har ikke definert sin risikoappetitt og risikotoleranse.
For øvrig en god strategi for forsikringsområdet.	For øvrig tilfredsstillende strategi for forsikringsområdet.	For øvrig mindre tilfredsstillende strategi for forsikringsområdet.	For øvrig ikke tilfredsstillende strategi for forsikringsområdet.

2.2 Risikorammer

Formålet med dette avsnittet er særlig å vurdere ramme- og fullmaktstrukturen som er etablert for å styre pensjonskassens forsikringsrisikonivå. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Dokumentasjon og prosess

- Dersom de overordnede risikorammene ikke følger av strategidokumentet, bør pensjonskassen ha et eget rammedokument som angir overordnet rammestruktur og rammenivå for pensjonskassens samlede forsikringsrisiko.
- Rammene bør vedtas av styret, og tildeles administrerende direktør med eventuell angivelse av videre delegering.
- Rammene bør evalueres jevnlig og minst én gang i året sammen med strategien for forsikringsområdet.

Rammestruktur

- Styret bør gjennom den etablerte rammestrukturen sikre at alle vesentlige risikoer er styrt: Biometrisk risiko, avgangsrisiko, kostnadsrisiko, katastroferisiko mv.
 - Eksempler på risikorammer kan være:
 - Rammer for hvilke skift i de biometriske risikoparametere pensjonskassen skal kunne tåle.
 - Maksimalbeløp for egen regning for hhv. dødsrisiko og uførerisiko.
 - Rammer for hvilke skift i avgangshyppighet pensjonskassen skal kunne tåle.
 - Rammer for hvilke avvik fra beregningsmessige kostnader pensjonskassen kan akseptere før det skal iverksettes tiltak.
 - Rammer for hvilke skift i risiko for katastrofeliknende hendelser pensjonskassen skal kunne tåle.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Pensjonskassen har godt dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har tilfredsstillende dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har mindre tilfredsstillende dokumenterte rammer.	Pensjonskassen har ikke tilfredsstillende dokumenterte rammer.
Prosessene for ramme- setting er gode.	Prosessene for ramme- setting er tilfredsstillende.	Prosessene for ramme- setting er mindre tilfreds- stillende.	Prosessene for ramme- setting er ikke tilfreds- stillende.
Rammestrukturen sikrer god styring av alle vesentlige risikoer.	Rammestrukturen sikrer tilfredsstillende styring av alle vesentlige risikoer.	Rammestrukturen gir en mindre tilfredsstillende styring av vesentlige risikoer.	Rammestrukturen sikrer ikke tilstrekkelig styring av vesentlige risikoer.

1.3 Sentrale retningslinjer

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens sentrale overordnede retningslinjer for forsikringsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Godkjennelse av nye produkter / produktområder

- Det bør foreligge godkjennelsesprosedyrer for nye produkter/produktområder.
- Godkjennelse av nye produkter/produktområder bør gis av styret eller annen relevant instans som styret har delegert ansvaret til.
- Prosedyrene bør hensynta ansvarshavende aktuars plikter og rettigheter.
- Som grunnlag for beslutningen bør det utarbeides dokumentasjon som inneholder:
 - En beskrivelse av produktet.
 - En risikoanalyse av produktet, herunder en angivelse av sikkerhetsmarginer i dødelighets- og uførhetsparameterne i forhold til empiriske data og forventede trender.

- En vurdering av menneskelige og systemmessige ressurser som kreves for å etablere en god og effektiv risikoovervåking, herunder en vurdering av produktets kompleksitet opp mot funksjonaliteten i de IT-systemer som skal betjene produktet.
- En beskrivelse av nødvendige prosedyrer for overvåking og kontroll av identifiserte risikoer.

Øvrige sentrale retningslinjer

- Sentrale retningslinjer bør godkjennes av styret eller annen instans som styret har delegert ansvaret til. Styret bør påse at retningslinjene gjøres kjent og implementeres i organisasjonen. Retningslinjene må jevnlig evalueres.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Det er etablert gode prosedyrer for godkjenning av nye produkter og produktområder.	Det er etablert tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.	Det er etablert mindre tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.	Det er etablert ikke tilfredsstillende prosedyrer for godkjenning.
Øvrige sentrale retningslinjer sikrer god styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer sikrer tilfredsstillende styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer gir mindre tilfredsstillende styring av virksomheten.	Øvrige sentrale retningslinjer gir ikke tilfredsstillende styring av virksomheten.

2. Organisering og ansvarsforhold mv.

2.1 Organisering og ansvarsforhold

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens organisering og ansvarsdeling innen forsikringsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Pensjonskassen bør ha en styringsstruktur som effektivt iverksetter strategien for forsikringsområdet. Styringsstrukturen bør sikre løpende engasjement fra pensjonskassens styre, ledelse og ansatte i nøkkelfunksjoner.
- Pensjonskassen bør klart definere hvilken organisatorisk enhet eller hvilken gruppe/komité som har ansvar for den overordnede styringen av risikonivået og oppfølgingen av resultatene. Ansvar for den løpende styringen av pensjonskassens forsikringsrisiko bør være klart definert.
- Pensjonskassen bør ha etablert tilstrekkelig uavhengige enhet(er) med et klart definert ansvar for jevnlig måling, overvåking, rapportering og kontroll av forsikringsrisiko. Enheten(e) bør rapportere uavhengig av enheter med resultatansvar.
- Ansvarshavende aktuar bør ha adgang til å rapportere direkte til pensjonskassens styre om forhold som reguleres av forskrift og/eller andre forhold aktuaren mener er av vesentlig betydning for pensjonskassens finansielle stilling.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Styringsstrukturen iverksetter strategien på en god måte og sikrer løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.	Styringsstrukturen iverksetter strategien på en tilfredsstillende måte og sikrer løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.	Styringsstrukturen iverksetter strategien på en mindre tilfredsstillende måte og sikrer i mindre grad løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.	Styringsstrukturen iverksetter ikke strategien på en tilfredsstillende måte og sikrer i ikke løpende engasjement fra styret, ledelsen og ansatte i nøkkelfunksjoner.
Ansvar for risiko-styringen og resultat - oppfølgingen er klart definert.	Ansvar for risiko-styringen og resultat - oppfølgingen er klart definert.	Ansvar for risiko-styringen og resultat - oppfølgingen er uklar.	Ansvar for risiko-styringen og resultat - oppfølgingen er uklar.
Det er god uavhengighet.	Det er tilfredsstillende uavhengighet.	Det er mindre tilfredsstillende uavhengighet.	Det er ikke tilfredsstillende uavhengighet.

2.2 Ressurser og kompetanse

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens ressurser og kompetanse mht. håndtering av forsikringsrisiko. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Styret og ledelsen bør ha tilstrekkelig kompetanse på forsikringsområdet.
- Styret og ledelsen bør sikre at pensjonskassen har personale med tilstrekkelig kompetanse til å styre og kontrollere de aktuelle risikoene.
- Antallet medarbeidere bør være tilpasset virksomhetens kompleksitet og omfang. Ressursene bør være tilstrekkelige til å dekke inn midlertidig fravær av nøkkelpersonell.
- Ved eventuell utkontraktering av funksjoner bør pensjonskassen selv ha de nødvendige ressurser og kompetanse til å overvåke og kontrollere risikoer knyttet til den utkontrakterte virksomheten.

- Styrkeforholdet mellom enheter/personell med resultatansvar og enheter/personell med kontrollansvar bør være slik at kontrollenhetene kan gjennomføre en effektiv og god løpende kontroll av virksomheten. Personell med kontrollansvar bør ha god forståelse av aktuelle risikoer.
- Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse på forsikringsområdet bør være tilpasset kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Organisasjonens kompetanse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Organisasjonens kompetanse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.
Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Antallet medarbeidere og fordelingen av disse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.
Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er god i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er mindre tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.	Kontrollfunksjoners ressurser og kompetanse er ikke tilfredsstillende i forhold til kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

3. Måling av forsikringsrisiko

3.1 Administrasjon av forsikringsbestanden

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens systemer, prosedyrer og rutiner for administrasjon av forsikringsbestanden og analyser og prognoser knyttet til forsikringsbestanden. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Administrasjon av forsikringsbestanden (IT-systemer)

- Systemene bør som et minimum produsere i henhold til gjeldende lovkrav og gjeldende produktspekter, men også kunne håndtere nye oppgaver i form av nye produkter eller nye lovkrav.
- Systemene bør løpende ajourføres med nye kontrakter. Systemene bør løpende ajourføres ved endringer i forsikringsbestanden.
- Det bør foreligge rutiner for kvalitetssikring av data og systemer.

Retningslinjer for analyser og prognoser knyttet til forsikringsbestanden

- Det bør jevnlig utarbeides analyser og prognoser som gir grunnlag for å vurdere alle elementer i beregningsgrunnlaget, herunder biometriske risikoelementer for dødsrisiko, opplevelsesrisiko og uførhetsrisiko.
- På bakgrunn av analysene bør det være fastlagte prosedyrer for vurdering av tilstrekkeligheten av pensjonskassens premier og nivået på forsikringstekniske avsetninger.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode systemer og rutiner for administrering av forsikringsbestanden.	Tilfredsstillende systemer og rutiner for administrering av forsikringsbestanden.	Mindre tilfredsstillende systemer og rutiner for administrering av forsikringsbestanden.	Ikke tilfredsstillende systemer og rutiner for administrering av forsikringsbestanden.
Gode retningslinjer for analyser og prognoser	Tilfredsstillende retningslinjer for analyser og prognoser	Mindre tilfredsstillende retningslinjer for analyser og prognoser.	Ikke tilfredsstillende retningslinjer for analyser og prognoser.

3.2 Statistiske risikomodeller

Formålet med dette kapitlet er å vurdere pensjonskassens bruk av statistiske modeller for å vurdere forsikringsrisiko for interne formål. Nedenfor følger sentrale momenter:

Modellene

- Modellene bør fange opp et tilstrekkelig antall risikofaktorer. Risikofaktorene bør gi en god representasjon av den faktiske risiko.
 - Det bør som et minimum være risikofaktorer innenfor hver av risikokategoriene som modellen dekker (dvs. dødelighet, uførhet etc.). I tillegg bør det være et tilstrekkelig og representativt antall risikofaktorer innenfor hver kategori (dvs. fordeling på kjønn etc.).
- Det bør være tilstrekkelig kvalitet på dataseriene som inngår i beregningene og på prosedyrene for oppdateringen av disse.
- Modellenes beregning av risikoreduserende effekter (graden av samvariasjon mellom ulike elementer i og mellom risikoer) bør ved usikkerhet være konservativt anslått.

Integrasjon og validering

- Modellene bør være en integrert del av pensjonskassens system for risikostyring.

- Styret og ledelsen bør ha et aktivt forhold til risikostyringsprosessen. Styret og ledelsen bør være kjent med sentrale parametere og forutsetninger i modellen, og slike forutsetninger bør revurderes minst årlig.
- Pensjonskassen bør ha etablert rutiner for kontroll og oppfølging av modellens gyldighet gjennom validering. Valideringen, så vel som selve modellen, bør være godt dokumentert.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode modeller for kvantifisering av risiko, sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Mindre tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.	Ikke tilfredsstillende risikomodeller sett i forhold til pensjonskassens portefølje og ambisjonsnivå.
Pensjonskassens risikomodeller er godt integrert i den løpende styringen av risiko og er godt forankret i organisasjonen.	Pensjonskassens risikomodeller er godt integrert i den løpende styringen av risiko og er godt forankret i organisasjonen.	Pensjonskassens risikomodeller er kun i liten grad integrert i den løpende styringen av risiko.	Pensjonskassens risikomodeller er ikke integrert i den løpende styringen av risiko.
Rutinene for validering er gode.	Rutinene for validering er tilfredsstillende.	Rutinene for validering er mindre tilfredsstillende.	Rutinene for validering er ikke tilfredsstillende.

3.3 Stresstester og scenarioanalyser

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens bruk av stresstester og scenarioanalyser for vurdering av forsikringsrisiko. Nedenfor følger sentrale momenter:

- Pensjonskassen bør utarbeide stresstester og scenarioanalyser for alle vesentlige risikoer pensjonskassen er eksponert mot.
- Pensjonskassen bør jevnlig utføre stresstester og scenarioanalyser for å måle sin sårbarhet overfor uvanlige hendelser, herunder situasjoner hvor sentrale forutsetninger i den løpende risikomålingen bryter sammen.
- Pensjonskassen bør utarbeide "worst case" (katastrofe-) scenarier i tillegg til mer sannsynlige scenarier.
- Pensjonskassen bør regelmessig revidere utformingen av stresstestene og scenarioanalysene og de forutsetningene som er lagt til grunn.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode stresstester og scenarioanalyser.	Tilfredsstillende stress-tester og scenarioanalyser.	Mindre tilfredsstillende stresstester og scenarioanalyser.	Ikke tilfredsstillende stress-tester og scenarioanalyser.
Gode prosedyrer for revisjon.	Tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.	Mindre tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.	Ikke tilfredsstillende prosedyrer for revisjon.

4. Overvåking og rapportering

4.1 Rutiner for overvåking

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens rutiner for overvåking av forsikringsrisiko, resultater og etterlevelse av interne og eksterne retningslinjer innen forsikringsområdet. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Overvåking av risiko

- Overvåking av utviklingen i etablerte risikomål bør skje jevnlig både på konsolidert basis og på produktnivå.
- Det bør være etablert prosedyrer som sikrer at det er konsistens mellom styrets vedtatte forsikringsrisikotoleranse og det etablerte rammenivået (og gjenforsikringsprogrammet).
- Styret og ledelsen bør jevnlig vurdere utfallet av gjennomførte stresstester og scenarioanalyser opp mot bufferkapitalen og nivået på etablerte rammer (og gjenforsikringsprogrammet).
- Ved overskridelse av visse forhåndsbestemte risikonivåer eller ved definerte hendelser bør umiddelbart styret og ledelsen vurdere den oppståtte situasjonen. Det bør være etablert handlingsregler for risikoreduserende tiltak eller tiltak for å styrke bufferkapitalen ved overskridelse av slike forsikringsrisikonivåer eller ved definerte hendelser.

Overvåking av resultater

- Overvåking av resultater bør skje jevnlig både på konsolidert basis og på produktnivå.

Overvåking av etterlevelse av interne og eksterne retningslinjer

- Det bør foreligge rutiner for overvåking av etterlevelse av interne retningslinjer og rutiner innen forsikringsområdet, herunder etterlevelse av vedtatte pristariffer. Gjentatte brudd på retningslinjer og rutiner indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
- Det bør foreligge rutiner for overvåking av etterlevelse av lovkrav. Gjentatte overtredelser av kravene indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
- Brudd på interne retningslinjer og rutiner bør umiddelbart rapporteres til den instans hvor de er vedtatt. Alvorlige brudd bør rapporteres umiddelbart. Brudd på lovkrav bør rapporteres til styret. Det bør foreligge prosedyrer for oppfølging av slike brudd.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Etablerte rutiner for overvåking av risiko er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av risiko er ikke tilfredsstillende.
Etablerte rutiner for overvåking av resultater er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av resultater er ikke tilfredsstillende.
Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er gode.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er mindre tilfredsstillende.	Etablerte rutiner for overvåking av etterlevelsen av interne og eksterne retningslinjer mv er ikke tilfredsstillende.
Det er etablert gode prosedyrer for håndtering av brudd på retningslinjer mv.	Det er etablert tilfredsstillende prosedyrer for håndtering av brudd på retningslinjer mv.	Det er etablert mindre tilfredsstillende prosedyrer for håndtering av brudd på retningslinjer mv.	Det er ikke etablert tilfredsstillende prosedyrer for håndtering av brudd på retningslinjer mv.

4.2 Styre- og ledelsesrapportering

Formålet med dette avsnittet er å vurdere rapporteringen til styret og ledelsen på forsikringsområdet og rutinene for kvalitetssikring av rapporteringen. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Innhold

- Rapporteringen til styret og pensjonskassens ledelse bør gi et helhetlig bilde av pensjonskassens forsikringsrisiko.
- De målevariable som er definert i strategi, rammedokumenter og overordnede retningslinjer bør inngå i rapporteringen til styret og ledelsen.
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter som viser resultater av stresstester og scenarioanalyser og andre sentrale analyser av forsikringsrisikonivået. Sentrale forutsetninger for beregningene bør klart fremgå slik at styret og ledelsen kan evaluere gyldigheten og implikasjonene av de ulike scenariene.
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter som viser pensjonskassens etterlevelse av retningslinjer og rutiner på forsikringsområdet.
- Styret og ledelsen bør jevnlig motta rapporter fra uavhengige kontrollfunksjoner som viser eventuelle evalueringer av systemet for styring og kontroll av forsikringsrisiko.

Frekvens

- Det bør rapporteres jevnlig til styret og ledelsen. Rapporteringsfrekvensen må tilpasses kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Kvalitetssikring

- Pensjonskassen bør etablere rutiner for kvalitetssikring av rapporteringsdataene og systemene for rapportering. Det bør foretas rimelighetskontroller og stikkprøver av dataene. Rapportenes form, innhold og frekvens bør vurderes jevnlig.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode rapporter til styret og ledelsen.	Tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.	Mindre tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.	Ikke tilfredsstillende rapporter til styret og ledelsen.
God frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Mindre tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.	Ikke tilfredsstillende frekvens på rapporteringen til styret og ledelsen.
Gode rutiner for kvalitetssikring.	Tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Mindre tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Ikke tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.

4.3 Ekstern rapportering

Formålet med dette avsnittet er å vurdere pensjonskassens rapportering til myndighetene på forsikringsområdet og rutinene for kvalitetssikring av rapporteringen. Nedenfor følger aktuelle momenter:

- Pensjonskassen bør etablere rutiner for kvalitetssikring av dataene som rapporteres til myndighetene. Dårlig kvalitet på rapporteringsdataene indikerer at rutinene ikke er tilfredsstillende.
 - Et eksempel på en slik rutine kan være at enheter/personell som har det løpende fagansvaret for forsikringsområdet skal gjennomgå rapportene før de oversendes myndighetene.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Gode rutiner for kvalitets-sikring.	Tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Mindre tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.	Ikke tilfredsstillende rutiner for kvalitetssikring.

5. Uavhengig kontroll

Formålet med dette kapittelet er å vurdere uavhengige kontrollfunksjoner. Med uavhengige kontrollfunksjoner menes her særlig intern og ekstern revisor. Kun forhold som gjelder forsikringsområdet skal vurderes. Nedenfor følger aktuelle momenter:

Uavhengige evalueringer/kontroller

- Pensjonskassens system for styring og kontroll av forsikringsrisiko bør jevnlig evalueres av uavhengige kontrollfunksjoner.
- Slike evalueringer bør over tid dekke de ovenfor angitte hovedområder, dvs.:
 - Strategi og overordnede retningslinjer
 - Organisering og ansvarsforhold
 - Måling av risiko
 - Overvåkning og rapportering

Oppfølging av uavhengige evalueringer/kontroller

- Rapporter fra uavhengige kontrollfunksjoner bør behandles av styret.
- Det bør foreligge prosedyrer for hvordan påpekninger fra uavhengige kontrollfunksjoner skal behandles og følges opp.

Basert på ovenstående kartlegging og evaluering rangeres pensjonskassen i én av kategoriene i tabellen nedenfor.

God kontroll	Tilfredsstillende	Mindre tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende
Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er gode.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er tilfredsstillende.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er mindre tilfredsstillende.	Uavhengige kontrollfunksjoners evalueringer/kontroller er ikke tilfredsstillende.
Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er god.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er tilfredsstillende.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er mindre tilfredsstillende.	Oppfølgingen av uavhengige evalueringer/kontroller er ikke tilfredsstillende.

VEDLEGG Mal for varsel om stedlig tilsyn

I STYRING OG KONTROLL

1 STRATEGI OG OVERORDNEDE RETNINGSLINJER

1.1 Strategi

- 1.1.1 Pensjonskassens overordnede strategidokument.
- 1.1.2 Styrets strategi for forsikringsområdet.
- 1.1.3 Dokumentasjon som viser pensjonskassens planprosess, herunder prosedyrer for revisjon av strategi og rammer for forsikringsområdet.

1.2 Risikorammer

- 1.2.1 Dokumentasjon som viser rammestruktur og rammenivå for pensjonskassens konsoliderte virksomhet mht. forsikringsrisiko.
- 1.2.2 Dokumentasjon som viser delegering av rammer og fullmakter.

1.3 Sentrale retningslinjer

- 1.3.1 Prosedyrer for godkjenning av nye produkter/aktiviteter.
- 1.3.2 Dokumentasjon av nye produkter/aktiviteter introdusert de seneste to årene.
- 1.3.3 Eventuelle øvrige sentrale retningslinjer for forsikringsområdet.

2 ORGANISERING OG ANSVARFORHOLD MV.

2.1 Organisering og ansvarsforhold

- 2.1.1 Organisasjonskart som viser pensjonskassens juridiske struktur og funksjonelle organisering.
- 2.1.2 Oversikt over styrende og besluttsende organer. Oversikt over enheter/personell som inngår i pensjonskassens system for styring og kontroll av forsikringsrisiko. Dokumentasjon som viser enhetenes/personenes ansvarsområder og rapporteringslinjer. Kopi av styreferatene for de siste to årene.
- 2.1.3 Nærmere beskrivelse av den eller de enhetene som er ansvarlig for å utarbeide rapporter til styret og ledelsen vedrørende forsikringsrisikonivå og resultater.

2.2 Ressurser og kompetanse

- 2.2.1 Dokumentasjon som viser eventuelle formelle krav til kompetanse for medarbeidere på ulike nivåer og i ulike funksjoner som håndterer forsikringsrisiko.
- 2.2.2 Dokumentasjon som viser internrevisjonens ressurser og kompetanse innen forsikringsområdet

3 MÅLING AV FORSIKRINGSRISIKO

3.1 Administrasjon av forsikringsbestanden

- 3.1.1 Dokumentasjon som beskriver pensjonskassens systemer for administrasjon av forsikringsbestanden.
- 3.1.2 Eventuelle driftsavtaler med eksterne eiere av forsikringstekniske fagsystemer.
- 3.1.3 Rutiner for ajourhold av forsikringsbestanden.

- 3.1.4 Eventuelle rutiner for integrering av data fra ulike systemer. Redegjørelse for eventuelle avstemningsproblemer.
- 3.1.5 Retningslinjer for jevnlig analyser og prognoser knyttet til forsikringsbestanden. Prosedyrer for fastsettelse og revidering av premietariffer.

3.2 Statistiske risikomodeller

- 3.2.1 Dokumentasjon som beskriver eventuelle statistiske modeller som benyttes for å måle pensjonskassens forsikringsrisikonivå, herunder hvilke risikokategorier modellen(e) omfatter og dens viktigste parametere.
- 3.2.2 Dokumentasjon som viser hvordan modellene er integrert i pensjonskassens samlede system for styring og kontroll av risiko.

3.3 Stresstester og scenarioanalyser

- 3.3.1 Dokumentasjon som viser pensjonskassens systemer og prosedyrer for stresstester og scenarioanalyser. Eksempler på gjennomførte analyser.
- 3.3.2 Dokumentasjon som viser hovedtrekkene i de scenariene som benyttes.
- 3.3.3 Dokumentasjon som viser hvordan systemet for stresstester og scenarioanalyser integreres i pensjonskassens samlede system for styring og kontroll av risiko.

4 OVERVÅKNING OG RAPPORTERING

4.1 Rutiner for overvåkning

- 4.1.1 Rutiner for overvåking av risiko på konsolidert basis og på produktnivå.
- 4.1.2 Prosedyrer som sikrer at det er konsistens mellom styrets forsikringsrisikotoleranse og det etablerte rammenivået (og gjenforsikringsprogrammet).
- 4.1.3 Dokumentasjon som viser eventuelle handlingsregler for risikoreduserende tiltak eller tiltak for å styrke bufferkapitalen ved overskridelse av definerte forsikringsrisikonivåer eller ved definerte forsikringshendelser.
- 4.1.4 Rutiner for overvåking av resultater på konsolidert basis og på produktnivå.
- 4.1.5 Rutiner for overvåking/kontroll av etterlevelse av interne retningslinjer og rutiner innen forsikringsområdet. Rutiner for etterlevelse av lovkrav.
- 4.1.6 Prosedyrer for rapportering og oppfølging av brudd på retningslinjer og rutiner.
- 4.1.7 Oversikt over eventuelle brudd på lovkrav, retningslinjer og rutiner mht. håndtering av forsikringsrisiko i de siste to årene.

4.2 Styre- og ledelsesrapportering

- 4.2.1 Oversikt over alle faste rapporter til styret og ledelsen som berører risikonivået og økonomiske resultater knyttet til forsikringsrisiko, med angivelse av rapporteringsfrekvens. Siste versjon av hver rapport.
- 4.2.2 Oversikt over andre faste rapporter som produseres/mottas i den løpende risiko- og resultatoppfølgingen med angivelse av innhold, frekvens og mottakere.
- 4.2.3 Rutiner for kvalitetssikring av rapporteringsdata og systemene for rapportering.
- 4.2.4 Siste vurdering av gjennomføringen av internkontrollen som vedrører forsikringsområdet, jf. forskrift om risikostyring og internkontroll § 7 annet ledd og § 8 første ledd..
- 4.2.5 Siste vurdering av selskapets vesentlige risikoer og de interne kontrolltiltak som sikrer mot disse som vedrører forsikringsområdet, jf. forskrift om risikostyring og internkontroll § 6 annet ledd og § 8 første ledd..

4.3 Ekstern rapportering

- 4.3.1 Rutiner for kvalitetssikring av rapporteringen til myndighetene på forsikringsområdet.

5. UAVHENGIG KONTROLL

- 5.1 Dokumentasjon som viser internrevisors ressurser og planer for forsikringsområdet, jf. internkontrollforskriften § 9 andre ledd.
- 5.2 Rapporter fra internrevisor, som berører forsikringsområdet, de seneste to årene, samt pensjonskassens svar på disse.
- 5.3 Rapporter/brev fra ekstern revisor, som berører forsikringsområdet, de seneste to årene, samt pensjonskassens svar på disse. Eventuelle rapporter fra andre uavhengige kontrollfunksjoner i samme periode.
- 5.4 Prosedyrer for oppfølging av påpekninger fra uavhengige kontrollfunksjoner.

II RISIKOEKSPONERING

1. Sentrale analyser av pensjonskassens eksponering mot ulike forsikringsrisikoer.
2. Sentrale analyser av tilstrekkeligheten av premier og forsikringstekniske avsetninger.
3. Dokumentasjon av gjenforsikringsprogrammer.

